

PEŞƏYÖNÜMÜ İŞİNİN ƏMƏK BAZARINA VƏ MƏŞĞULLUĞA TƏSİRİ

Cəmaləddin Quliyev,

Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi yanında

Dövlət Məşğulluq Xidmətinin rəis müavini

E-mail: jamaladdin.guliyev@mlspp.gov.az

UOT: 314.17; 331.5

Xülasə. Məqalədə gənc nəslin həyata hazırlanmasında böyük əhəmiyyət kəsb edən peşəyönümü tədbirinin mahiyyətindən, bu istiqamətdə dövlət məşğulluq xidməti orqanları tərəfindən həyata keçirilən tədbirlərdən bəhs olunur. Peşəyönümü tədbirlərinin əhatə dairəsi, bu tədbirin əmək bazarına və məşğulluğa təsiri təsvir olunur. Bu amillər Xidmət tərəfindən həyata keçirilən “Əmək Yarmarkaları”nın nəticələrinə əsasən müəyyən edilir. Məqalədə peşəyönümü tədbirinin işçi qüvvəsinin formalaşmasında əhəmiyyəti açıqlanır.

Açar sözlər: peşəyönümü, əmək bazarı, səriştə və bacarıq, məşğulluq, peşə seçimi, vakansiya.

Key words: professional orientation, labour market, competence and skills, employment, selection of profession, vacancy.

Ключевые слова: профориентация, трудовой рынок, компетентность и навыки, занятость, выбор профессии, вакансии.

Gənc nəslin təlim-tərbiyəsi, həyata hazırlanması, onlara təcrübə və milli adət-ənənələrə müvafiq müəyyən sənət və peşələrin öyrədilməsi mühim, həyati əhəmiyyətli məsələdir.

Hələ sovetlər birliyi dövründə respublikamızda Dənizkənarı Bulvarda, hazırki Biznes Mərkəzinin yerləşdiyi məkanda Respublika Peşəyönümü Mərkəzi fəaliyyət göstərmiş, aidiyyəti orqanlar arasında koordinasiya, zəruri metodiki təminat və normativ-hüquqi tənzimləmə funksiyasını həyata keçirmişdir. Təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, ötən əsrin 90-cı illərinin əvvəlində həmin Mərkəz ləğv olunmuş, peşəyönümü fəaliyyəti uzun müddət diqqətdən kənarda qalmış və bu sahədə durğunluq yaranmışdır.

2000-ci ilin əvvəllərindən başlayaraq məşğulluq orqanları tərəfindən bu istiqamətdə müəyyən işlər görülsə də, sistemli, müasir tələblərə cavab verə biləcək kompleks şəkildə fəaliyyət həyata keçirilməmişdir. 2001-ci ildə qəbul olunmuş “Məşğulluq haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda vətəndaşların peşəyönümünə cəlb olunmaq hüquqları təsbit olunsada, yalnız son zamanlarda bu tədbirlər daha geniş şəkildə həyata keçirilməyə başlamışdır.

Dövlət Məşğulluq Xidməti tərəfindən ümumtəhsil məktəblərində şagirdlərin peşə meyl və maraqlarının müəyyənəşdirilməsi, onlara gələcək peşə və ixtisas seçimində köməklik göstərilməsi məqsədi ilə Bakı şəhərinin ümumtəhsil məktəblərində peşəyönümü fəaliyyətinin canlan-

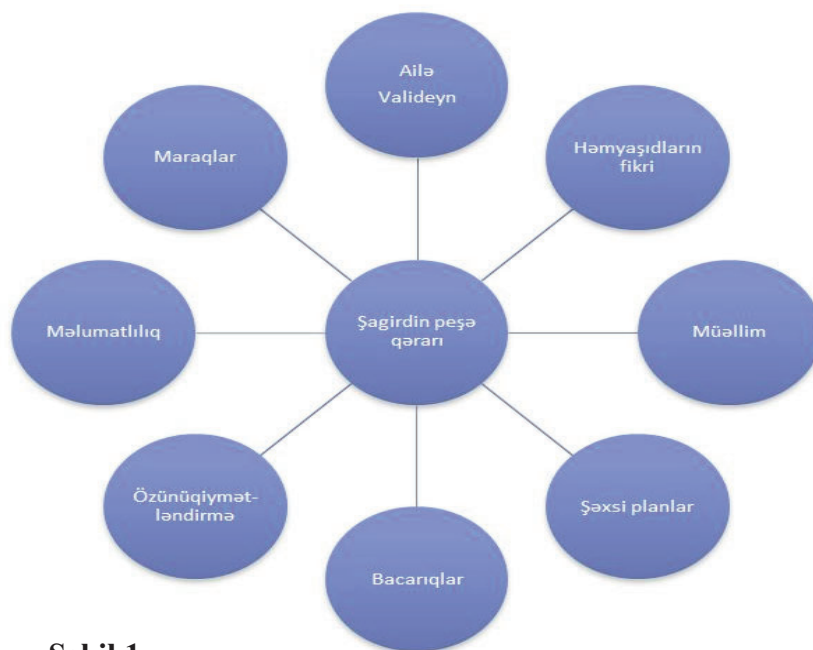
dırılmasına nail olunmuşdur. Təhsil Nazirliyi ilə əldə olunmuş razılığa əsasən məktəblərdə peşə-yönümü işinə geniş təşkilati-metodiki dəstək göstərilmiş, şəhər ərazisində fəaliyyət göstərən işəgötürənlərin və ümumtəhsil məktəblərinin pedaqoji kadrlarının iştirakı ilə peşəyönümü tədbirlərinin keçirilməsinə start verilmişdir.

Bunun davamı olaraq respublikanın digər şəhər və rayonlarında da bu prosesi həyata keçirtmək mümkün olmuşdur. Bu məqsədlə məşğulluq mərkəzlərinin mütəxəssislərinə əməli-metodiki köməklik göstərilməsi üçün Gəncə və Sumqayıt şəhərlərində, eləcə də Göyçay, Şəki, Hacıqabul, Lənkəran rayonlarında məşğulluq mərkəzlərinin mütəxəssislərinin iştirakı ilə zona müşavirələri keçirilmişdir. Müşavirələrdə məşğulluq mərkəzlərinin mütəxəssislərinə orta məktəb məzunları, ali, orta-ixtisas, eləcə də peşə liseyi tələbələri, hərbi xidməti başa vurmuş gənclər, işsiz vətəndaşlar, bir sözlə, özünə peşə seçmək və ya peşəsini dəyişmək istəyənlər üçün peşəyönümü məsləhətlərinin verilməsi istiqamətində zəruri tövsiyələr verilmişdir. Dövlət Məşğulluq Xidməti orqanları tərəfindən görülən işlərin nəticəsi olaraq respublikanın bütün şəhər və rayonlarının ümumtəhsil məktəbləri peşəyönümü xidməti ilə əhatə olunmuş, onlar lazımi metodiki vasitələr, anket-sorğu materialları ilə təmin edilmişdir. Tədbirlər zamanı peşə seçiminə təsir edən əsas amillər araşdırılmışdır (**şəkil 1**).

Göründüyü kimi, gənclərin peşə seçimində valideynlərin də xüsusi rolu vardır. Peşə seçimində gənclər daha çox valideynlərdən məsləhət alır, onların təcrübələrindən yararlanırlar. Bu amili nəzərə alaraq məşğulluq xidməti orqanları tərəfindən Bakı şəhərində və respublikanın rayonlarında yerləşən ümumtəhsil məktəblərində yuxarı sinif şagirdlərinin və onların valideynlərinin iştirakı ilə “Düzgün ixtisas seçimində valideynlərin rolu” mövzusunda peşəyönümü tədbirləri keçirilməyə başlamışdır.

Tədbirlərdə valideynlərə, məktəblilərə əmək bazarında işəgötürənlərin peşələrə olan tələbatı, peşə və ixtisaslara yiyələnmək imkanları haqqında ətraflı məlumat verilərək iş imkanlarının obyektiv qiymətləndirilməsi və bu imkanlardan səmərəli istifadə etməyin əhəmiyyəti barədə zəruri tövsiyələr verilmişdir.

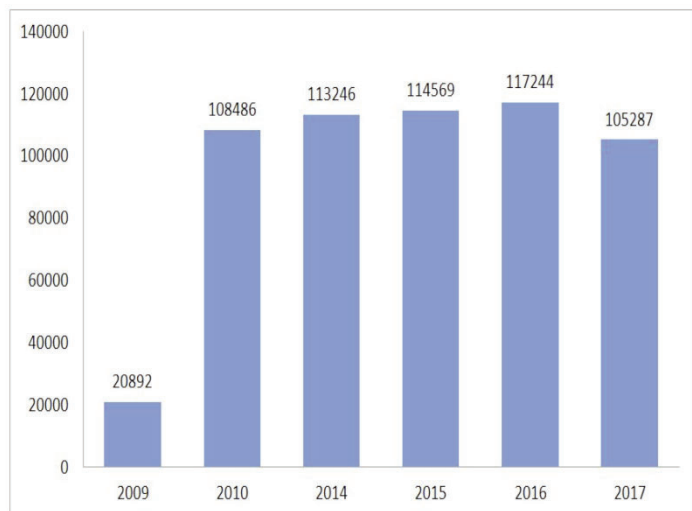
Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının Məşğulluq Strategiyasının həyata keçirilməsi üzrə 2011-2015-ci illər üçün Dövlət Proqramı”nın 4.7-ci bəndinin icrasını təmin etmək məqsədi ilə valideynlərini itirmiş, eləcə də valideyn himayəsindən məhrum olmuş və xüsusi internat məktəblərində təhsilini başa vuraraq internat evlərini tərk etməyə hazırlaşan gənclərə gələcək peşə və ixtisas seçimində köməklik göstərilməsi məqsədi ilə peşəkar psixoloq cəlb olunaraq, Bakı şəhərində yerləşən

Şəkil 1.

uşaq evlərində və internat məktəblərində özündə sosial-psixoloji adaptasiya elementlərini birləşdirən peşəyönümü məsləhətləri verilmişdir.

Görülən işlərin nəticəsidir ki, 2009-cu ildə peşəyönümü məsləhətlərinə cəlb olunanlar 20892 nəfər olduğu halda, 2010-cu ildə bu tədbirə cəlb olunanların sayı 108486 nəfər, 2014-cü ildə 113246 nəfər, 2015-ci ildə 114569 nəfər, 2016-cı ildə 117244 nəfər, 2017-ci ildə 105287 nəfər təşkil etmişdir. (Şəkil 2)

Şəkil 2.

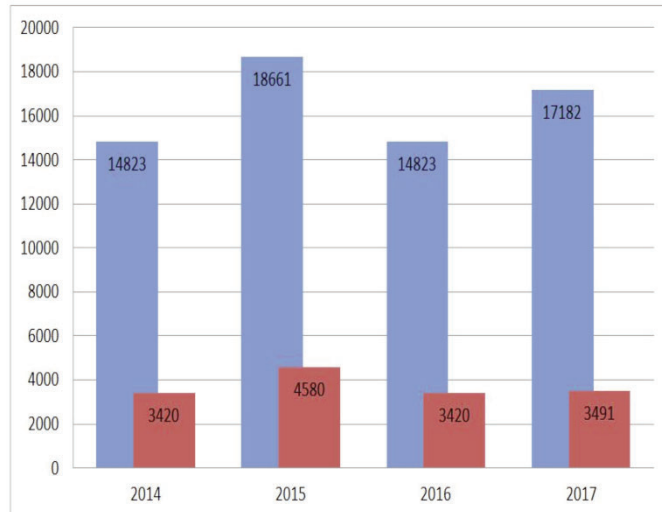
Dünya iqtisadiyyatında müşahidə olunan qloballaşma meylləri, yeni istehsal sahələrinin meydana gəlməsi, müasir texnologiyaların tətbiqi, idarəetmənin və iş yerinin tələblərinin dəyişməsi Azərbaycanın əmək bazarında səriştəli işçi qüvvəsinə olan ehtiyacı artırır. Bu da öz növbəsində təhsil və məşğulluq sahəsində səmərəli siyasətin həyata keçirilməsini zəruri edir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında peşə təhsili və təliminin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi”ndə qeyd olunduğu kimi, dörd mühüm qlobal trend, o cümlədən, qloballaşma, qlobal iqtisadi mühit, texnoloji inkişaf və məhsuldarlıq tələbləri, eləcə də məşğulluq üçün peşəkar kadrlara yaranan tələbat iqtisadi məhsuldarlığın amili kimi peşəkar işçi qüvvəsinin əhəmiyyətini artırır.

Bu baxımdan məşğulluq orqanları tərəfindən həyata keçirilən “Əmək Yarmarkaları” işaxtaranların səriştələrinin əmək bazarının tələblərinə uyğunluğunun arzuolunan səviyyəyə cavab vermədiyini göstərir.

Belə ki, işaxtaran vətəndaşların məşğulluğunun gücləndirilməsi sahəsində Məşğulluq Xidməti tərəfindən keçirilən “Əmək Yarmarkaları”nda işəgötürənlər tərəfindən 2014-cü ildə təqdim olunmuş 14823 vakansiyalardan 3420 nəfəri (23%), müvafiq olaraq 2015-ci ildə 18661-dən 4580 nəfəri (24,5%), 2016-cı ildə 14823-dən 3420 nəfəri (23%), 2017-ci ildə 17182-dən 3491 nəfəri (20,3%) işlə təmin olunaraq istifadə olunmuşdur.

Vakansiyaların istifadə olunmamasının əsas səbəblərindən biri əmək bazarında tələb və təklif arasında olan disbalansdır. Bu disbalans, xüsusilə ali təhsilli vətəndaşların öz ixtisasları üzrə iş tapa bilməməsindən qaynaqlanır. Təhlillər göstərir ki, bu və digər səbəblərlə yanaşı, təqdim olunan vakansiyaların əksəriyyəti işçi qüvvəsinin səriştələrinin işəgötürənlərin tələblərinə cavab verməməsi səbəbindən istifadə olunmamışdır. Bu da bir daha insan amilinin inkişafına yönəlmiş tədbirlərin, o cümlədən peşəyönümü işinin müasir səviyyədə qurulması zərurətini qarşıya qoyur. (Şəkil 3)

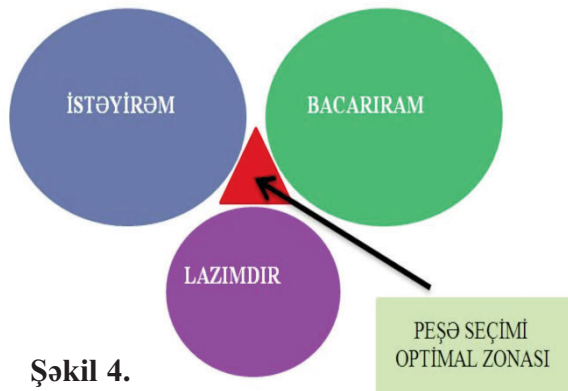

Şəkil 3.

Qabaqcıl texnologiyaların və idarəetmə üsullarının, elmi nailiyyətlər əsasında yaradılan innovativ ideyaların, internet resurslarının ölkənin sosial-iqtisadi həyatına uğurlu tətbiqi insan amilinin, o cümlədən peşəyönümü fəaliyyətinin inkişafı ilə sıx bağlıdır. Peşəyönümü problemi mürəkkəb, kompleks xarakterlidir. Öz məzmunu və metodlarına görə o, pedaqoji, psixoloji, tibbi, fizioloji yönümlü olub, təsir dairəsinə görə ictimai

mai, nəticəsinə görə isə iqtisadi xarakterli problemdir.

Bu problemin həlli həmçinin işçi qüvvəsinin formalaşdırılmasında, məşğulluq məsələlərinin həllində mühüm rol oynayır. Peşəyönümü gənclərin meyl və maraqlarını müəyyən etmək, habelə mövcud əmək bazarının vəziyyəti haqqında onlarda aydın təsəvvür yaratmaq məqsədi ilə həyata keçirilir. (Şəkil 4)

Şəkil 4.

Peşə seçiminin əsas şərtləri aşağıda verilmişdir:

Bu şərtlər nə qədər çox üst-üstə düşərsə, seçilmiş peşənin doğruluğu bir o qədər çox olar.

Bəzi mənbələrə əsasən, dünyada 240 minə yaxın peşə vardır. Hər kəsin marağının müəyyənləşdirilməsini optimallaşdırmaq məqsədi ilə peşələr 5 növə bölünür:

- *insan-təbiət*;
- *insan-texnika*;
- *insan-insan*;
- *insan-işarələr sistemi*;
- *insan-bədii obraz*.

İnsan bacarığının hansı növə aid olduğu müəyyən edildəndən sonra onun həmin növ üzrə ən uyğun peşəni seçməsi xeyli asanlaşır.

Peşəyönümü işinin 3 əsas istiqaməti vardır:

Peşələrə dair məlumatlandırma – əhəlinin müxtəlif təbəqələrinin əmək bazarının mövcud vəziyyəti və inkişaf perspektivi, peşələrə yiyələnmənin forma və şərtləri, istehsalın müasir növləri, iqtisadiyyatın ixtisaslı kadrlara olan tələbatı, peşə tələbləri barədə məlumatlarla tanışlıq.

Psixoloji adaptasiya – fərdin fəal yaradıcı əməyə, yüksək peşəkarlıq səviyyəsinə nail olması, sosial və peşə keyfiyyətlərinin formalaşması məqsədi ilə həyata keçirilən psixoloji, psixofizioloji, fizioloji, tibbi diaqnostik tədbirlər kompleksi.

Peşə məsləhəti – psixoloji, psixofizioloji, fizioloji, tibbi diaqnostikanın nəticələrinə əsasən vətəndaşlara peşə özünüdərinə, psixofizioloji imkanlarına uyğun peşə seçimində süurlu qərar qəbul etmələrinə köməklik göstərmə.

Peşəyönümü işi aşağıdakı məqsədlər üçün həyata keçirilir:

- *hər bir şəxsə peşə, məşğulluq formasını sərbəst seçmək*;
- *peşə seçimi zamanı öz imkan və bacarıqlarını dəqiq qiymətləndirmək*;
- *peşə maraqları, şəxsi imkanları, psixofizioloji xüsusiyyətləri ilə əmək bazarının tələbləri arasında münasibətləri tənzimləmək*;
- *fərdi qabiliyyətlərini üzə çıxarmaqla şəxsi uyğun təhsil almağa istiqamətləndirmək*;
- *konkret iş yerinə uyğun olaraq öz öhdəliklərini və imkanlarını düzgün qiymətləndirməyə şərait yaratmaq*.

Peşəyönümü fəaliyyətinin əhatə dairəsinə məşğulluq xidməti orqanlarına müraciət edən hər bir işaxtaran, o cümlədən ümumtəhsil məktəblərinin şagirdləri, valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlar, valideynlər, əlilliyi olan və cəzaçəkmə müəssisəsindən azad olunmuş şəxslər aiddir.

Peşəyönümü işinin düzgün təşkili bir çox imkanlar yaradır. Belə ki, əmək bazarında gərginlik, ölkədə işsizlik səviyyəsi azalır, əhəlinin iqtisadi fəallığı və əmək ehtiyatlarının keyfiyyəti artır, əmək məhsuldarlığı yüksəlir, gənclərin peşə və meyl – maraqlarının öyrənilməsi yolu ilə əmək bazarında tələb və təklifin monitorinqi aparılır, dəqiq proqnozlaşdırma həyata keçirilir, bütün səviyyələrdə təhsilin nəticəyönümlülüyü təmin olunur və səmərəliliyi artır, şəxsiyyətin əhəngdar inkişafı, onun potensial imkanları artır, dəqiq peşə və ixtisas meyarları, standartları formalaşdırılır.

Beləliklə demək olar ki, peşəyönümü insanlara öz səriştə və bacarıqlarını üzə çıxarmaqda, özünəinamını artıqmaqda, özünüdərkətmədə köməklik göstərən tədbirdir. Yəqin ki, özünüdərkətmənin necə vacib olduğunu heç kəs inkar etməz. Özünüdərkətmə isə həyat yolundan, həyat fəaliyyətindən başlanır. Əbəs yerə demirlər ki, düzgün başlanğıc müvəffəqiyyətin yarısıdır. Düzgün peşə seçmisənsə, deməli, həyat yolunda doğru yöndə irəliləmək imkanı genişlənir. Başqa

sözlə, iş elə olmalıdır ki, həm insanın yaradıcılıq imkanlarını genişləndirsin, həm də onu özünə cəlb edə bilsin.

Son zamanlar Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi tərəfindən Beynəlxalq Əmək Təşkilatının, Avropa Təlim Fondunun dəstəyi bir sıra dövlətlərin (İsveç, Almaniya, Avstriya, İrlandiya, Litva, Rusiya və s.) təcrübəsinə əsaslanaraq peşə hazırlığı və peşəyönümü işinin təkmilləşdirilməsi istiqamətlərində layihələr həyata keçirilir. Belə layihələrdən biri də əmək bazarında olan tələb və təklifin öyrənilməsinə, iqtisadiyyatda daha çox tələb olunan peşə və ixtisasların müəyyən edilməsini nəzərdə tutan observatoriyanın yaradılmasıdır.

Bununla əlaqədar olaraq, Dövlət Məşğulluq Xidmətinin əməkdaşlarının peşəkarlıq səviyyəsinin artırılmasının məqsədi ilə təcrübəli mütəxəssislər, ekspertlər tərəfindən təlimlər həyata keçirilir.

Eyni zamanda, respublikanın şəhər və rayonlarının ümumtəhsil məktəblərində şagirdlərin düzgün peşə seçiminə köməklik göstərilməsi məqsədi ilə müvafiq ekspertlər və psixoloqlar cəlb olunmaqla peşəyönümü tədbirlərinin təşkili davam etdirilir. Görülən işlər barədə məlumatlar mütəmadi olaraq Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin internet sahifəsində (www.-sosal.gov.az) yerləşdirilir.

ƏDƏBİYYAT

1. Axundov S. Mənəvi tərbiyə və peşə orientasiya üzrə iş. Bakı, 1974.
2. Kamilov E.A. Peşəni necə seçməli. Moskva, 1984.
3. Перспективы и тенденции в образовании взрослых (сборник статей, составители: Уве Гартеншнегер, Херберт Хинцен). Издательство А.В.К.Тимошка, Санкт Петербург-2000.
4. Суморокова Е.В. Инвестиции в чело-

веческий капитал: проблемы и решения. М.2001.

5. Калина А. Рынок труда: проблемы формирования.

6. Dövlət Məşğulluq Xidmətinin fəaliyyətinin illər üzrə əsas göstəriciləri. DMX.

J.Guliyev

The impact of career guidance activities on labor market and employment

Summary

The article elaborates on the essence of professional orientation measure which plays an important role in lives of young generation. As well as events realized by the State Employment Service are highlighted. Coverage of professional orientation, the effect of this measure on labour market and employment is described. These factors are determined basing on the results of "Labour Fairs" realized by the Service. Importance of professional orientation measure in formation of work force is released in the article.

Дж.Гулиев

Влияние профориентации на рынок труда и занятости

Резюме

В статье рассматривается сущность профессионального обучения, имеющего большое значение в подготовке подрастающего поколения, и меры, принимаемые Государственной Службой Занятости в этом направлении. Масштабы профориентационных мероприятий, влияние данных мероприятий на рынок труда и занятость. Эти факторы определяются результатами «Ярмарок труда», проводимых Службой. В статье разъясняется значение профориентационной подготовки в формировании рабочей силы.